

RECENZII

Luminița Roșca, *La sphère publique, la démocratisation de la vie sociale et politique et les médias en Roumanie*, Tritonic, București, 2012, 182 p.

Relația dintre media și sfera publică nu este una deloc simplă. Ea comportă interpretări dintre cele mai diverse, care pleacă, însă, de la un punct comun – modul în care sfera publică a fost definită de filosoful german Jürgen Habermas.

Sfera publică (*Öffentlichkeit*) este concepută de Habermas ca fiind un spațiu median, aflat între puterea politică, pe de o parte, și cetățeni, pe de altă parte. Sfera publică este locul în care se formează opinia publică, adică indivizii (cetățenii) pot participa în mod neîngrădit la discutarea problemelor de interes general (Marga, 2006, 112-113).

Opinia publică dispune în societatea noastră de mijloace de informare în masă – numite de Habermas, „mediile opiniei publice”. Acestea ajung – în ceea ce Habermas numește „capitalismul târziu” – să construiască sfera publică după dezideratele lor, instituind o opinie publică manipulată și favorizând astfel neutralizarea participării politice a cetățenilor (Habermas, 1983, 51). Raportul cetățenilor cu statul se reduce – în condițiile participării politice restrânse sau inexistente – la relațiile lor cu administrația statului. Cetățeanul devine apolitic și, în loc de parti-

cipare politică, el recurge la revendicarea de drepturi, așteptând protecția statului (idem, 52). „Un nou rol revine de acum mass-mediei. Aceasta nu mai servește ca mijlocire în relația dintre public și puterea de stat, ci se orientează spre a «forma» publicul în sensul deciziilor puterii” (Marga, 2006, 116). O altă transformare majoră este aceea pe care o suferă publicul: din public care discută despre problemele generale ale societății se transformă în public consumator (idem, 115). Aceste schimbări de roluri, care i-au făcut pe mulți să se întrebe dacă ne confruntăm cu un declin al sferei publice, nu sunt lipsite de importanță pentru analiza propusă în volumul prezentat mai jos. Vom mai reține – în acest context – și faptul că modelul lui Habermas era construit pe analiza societăților democratice din „capitalismul târziu”.

Cartea Luminiței Roșca, *La sphère publique, la démocratisation de la vie sociale et politique et les médias en Roumanie*, apărută în limba franceză, la Editura Tritonic, în 2012, abordează modul în care mass-media din România a contribuit la formarea, dezvoltarea și consolidarea sferei publice de la noi. Lucrarea – bine documentată și deosebit de interesantă ca abordare – are în centrul său conceptul de sferă publică, înțeles și în sensul filosofic dat de Habermas, dar și în sensul politic, eliberat de orice incertitudine teoretică, propus de documentele Uniunii Europene. Pentru a oferi un cadru teoretic cuprinzător, autoarea recurge, de asemenea,

la lucrările lui H. Arendt, dar și la două perspective contemporane asupra modului în care se construiește sfera publică în anii 2000 – respectiv cercetările lui P. Mancini și K. Jakubowicz.

Astfel, primele trei capitole ale lucrării (*La sphère publique: encadrement théorique, La sphère publique européenne, Le discours d'information et la sphère publique*) se referă la principalele provocări teoretice presupuse de aplicarea ideii de sferă publică în explicarea modului în care funcționează societatea contemporană nouă și instituțiile sale politice. Modelul de analiză a sferei publice poloneze, propus de profesorul K. Jakubowitz în lucrările sale, este considerat de autoare ca fiind cel mai potrivit pentru cercetarea sa, întrucât se referă la un spațiu cultural care a fost sub dominația sistemului totalitar timp de 50 de ani. Jakubowitz identifică în Polonia comunistă trei tipuri de sferă publică, cea oficială, cea alternativă și cea de opoziție. De asemenea, autorul citat constată faptul că statul prin structurile sale de putere încearcă permanent să introducă în sfera publică acele informații, imagini și idei care conveneau ideologiei comuniste.

La polul opus se află sfera publică europeană – o realitate existentă, din punctul nostru de vedere, mai mult pe hârtie, adică în documentele oficiale. Autoarea observă faptul că, de-a lungul timpului, Habermas și-a nuanțat ideile referitoare la sfera publică, privilegiind dimensiunea sa comunicativă (p. 25). Iar această dimensiune comunicativă se află în centrul preocupărilor pentru construirea unei sfere publice europene. Totuși, arată autoarea, studiile recente au arătat faptul că această construcție este dificilă și complexă. „Europa, cu instrumentele sale instituționale, încearcă să construiască noi moduri de discurs și de acțiune politică, pentru a netezi asperitățile, dar anumite guverne și identități naționale sunt refractare la această schimbare. Cea mai mare

provocare este construcția identității europene.” (p. 26).

În acest context, Internetul este văzut ca fiind locul unde se poate naște sfera publică europeană. Valorile sale pozitive (interactivitatea, dialogul, deschiderea către ceilalți, facilitarea comunicării, mediu deschis, democratic) sunt accentuate în documentele europene, care plasează pe un loc important în discuție un concept controversat, *e-democracy*. De altfel, chiar autoarea notează un dezavantaj major – clivajul existent între cei care au resurse pentru a beneficia de Internet și cei care nu posedă aceste resurse (p. 28). Este ceea ce studiile anglo-saxone numesc *digital divide*.

În contextul explicării relației dintre discursul public și sfera publică sunt abordate concepte ca evenimentul mediatic, contractul de informare sau dimensiunea comunicativă a sferei publice. Vom reține ca fiind extrem de valoroase interpretările autoarei cu privire la evenimentul mediatic și articulațiile sale legate de construcția realității mediatică. A da un sens faptelor din realitate, explică Luminița Roșca, se înscrie în logica unui proces legat de intenționalitatea emițătorului (instanța mediatică), dar și de presiunile externe cu care emițătorul se confruntă (logica socială căreia trebuie să i se conformeze) (p. 46). Din acest punct de vedere, autoarea constată o legătură indisolubilă între evenimentul mediatic și noțiunea de sferă publică, văzută ca o rețea de semnificare socială, dar și ca o totalitate a discursurilor celor care produc aceste sensuri. Devin semnificative, deci, elementele istorice, culturale, sociale, legate de constituirea unei sfere publice anume.

Capitolul al patrulea (*La sphère publique roumaine: déterminations historiques*) este dedicat clarificării modului în care a apărut și s-a solidificat în România sfera publică, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Autoarea constată faptul că primele dezbateri din sfera publică românească au vizat moder-

nizarea Principatelor Române. Era vorba de polemici legate de reglementarea și unificarea limbii române – proces în care presa a avut un rol important –, dar și de polemici legate de dezvoltarea instituțională și modernizarea României – prin organizarea de instituții moderne, fie ele și forme fără fond.

Presa din România a cunoscut o evoluție fără precedent în perioada interbelică, odată cu progresul economic și cel instituțional. Numărul de titluri menționat de autoare este impresionant – 3.400 de periodice care au apărut în primii cinci ani după încheierea Primului Război Mondial. Dar mai impresionant este faptul că în această perioadă se produce profesionalizarea presei, sub toate aspectele – conținut, aspect grafic, fidelizarea cititorilor.

Perioada comunistă, care începe după ce de-al Doilea Război Mondial, impune un control sever asupra informației publice, care anulează practic toate progresele obținute în ceea ce privește profesionalizarea presei și a jurnaliștilor. Controlul asupra presei – explică autoarea – se exercita prin monopolul absolut asupra bazei materiale și financiare, dar și printr-o cenzură eficientă impusă asupra tuturor textelor publicate (inclusiv asupra cuvintelor încrușate) (p. 66).

Dezbaterea, considerată una dintre principalele forme ale sferei publice, este transformată de regimul comunist într-o formă de manipulare. Presa simulează dezbaterea de idei, dialogul, propunând diferite rubrici în care sunt abordate probleme de interes general. De fapt, acest dialog simulat nu face altceva decât să reia obsesiv teme specifice ideologiei comuniste și să încerce, la nesfârșit, introducerea acestora în sfera publică (p. 69). Identificarea acestui mecanism al simulării dezbaterii publice este un element esențial pentru înțelegerea presei din perioada comunistă din România, iar acest lucru reprezintă o contribuție esențială pe care autoarea o aduce în domeniul studiat.

Cel de-al cincilea capitol (*Le postcommunisme. La transition, la transformation, l'intégration dans la Roumanie postcommuniste*) se referă la modul în care a evoluat presa și s-a construit sfera publică după 1989. Schimbarea dramatică a situației politice din România, materializată în trecerea de la un regim comunist, dictatorial, la o democrație pluripartită nu a rămas fără urmări la nivel social și economic. Presa a avut un rol semnificativ în democratizarea societății, deși a căzut și ea pradă exceselor care au caracterizat primii ani de după momentul 1989. Autoarea constată faptul că până în 1993, presa românească a continuat să fie tributară mecanismelor comuniste de informare, privilegiind patosul și vehemența, îndreptate acum spre sprijinirea publică a noii forme de guvernare, democrația (p. 80). Ideologia va trece pe planul al doilea abia la sfârșitul anilor '90, când se schimbă și mentalitatea publicului.

În ultimul capitol al lucrării, *La consolidation démocratique entre 2000-2010*, autoarea trece în revistă toate momentele importante pentru reconstituirea profesiei de jurnalist, în care putem include apariția primei facultăți de jurnalism (Universitatea din București), promulgarea legilor referitoare la radioul și televiziunea publică, constituirea Consiliului Național al Audiovizualului, a Biroului Român de Auditare a Tirajelor, apariția organizațiilor neguvernamentale care au sprijinit jurnaliștii etc.

Structurarea pieței media din România se produce, după cum argumentează pertinent autoarea, în perioada 2000-2007. Se pune accentul în această perioadă pe dimensiunea economică a mass-media. Presa se diversifică și acoperă încet-încet toate nișele de public. Ziarele și revistele sunt editate, de regulă, în cadrul unor trusturi importante de presă, care tind să monopolizeze toată piața. Televiziunea comercială cunoaște și ea o dezvoltare fără precedent, în condițiile în care piața este dominată de doi giganți (Mediapro și Intact),

care dețin 70% din aceasta (p. 116). Consumul de media începe să fie atent monitorizat.

Concentrarea media în trusturi mari de presă are drept consecință imediată monopolul discursiv pe piața ideilor și ideologiilor (p. 124). Acest inconvenient devine vizibil odată cu campaniile electorale din 2007 și 2009. Studiile arată faptul că, în această perioadă, scade dramatic încrederea publicului în presă.

Rămâne, totuși, necercetată situația implicării politicului în funcționarea mediei postdecembriste. Ne referim aici la marile contracte de publicitate „cu statul” care au finanțat ani la rând instituții de presă, la imixtiunea directă a factorilor politici în strategia editorială a televiziunii publice și a radioului public, la implicarea directă sau prin interpuși a oamenilor politici în conducerea trusturilor de presă. Cuvintele atribuite de procurori lui Sorin Ovidiu Vântu („Eu nu mai concep niciun fel de dizident în Academia Cațavencu. Academia Cațavencu, ca orice instituție de presă din trustul meu, răspunde intereselor patronatului. Punct! (...) Cui îi place rămâne, cui nu-i place pleacă. S-a terminat cu glumele de genul independență editorială, să îmi pot

face eu șmenurile”) (Mediafax.ro, 2010) sunt ilustrative pentru această epocă, la fel de mult ca faptele menționate anterior.

Lucrarea Luminiței Roșca reușește să dezvolte un model de analiză a sferei publice românești, din secolul al XIX-lea până în prezent. Elementul esențial al acestui model este relația sferei publice cu presa. Nu sunt trecute cu vederea și alte elemente importante, cum ar fi contextul social, cultural sau istoric în care apare și se dezvoltă sfera publică în România. O atenție deosebită este dată perioadei totalitare, care a reușit să anihileze complet sfera publică, construită de-a lungul unui secol de elitele românești. De fapt, multe din evoluțiile postdecembriste – fie că este vorba de presa, fie că este vorba de societate, în general – trebuie înțelese și explicate în contextul creat de epoca totalitară. Cartea Luminiței Roșca este, din acest punct de vedere, un exemplu de analiză socială, interesantă, pertinentă și foarte bine documentată. Lucrarea sa poate reprezenta un punct de plecare bine definit pentru cercetătorii interesați de construirea sferei publice în România.

Romina Surugiu

Bibliografie

Habermas, J. [1973] (1983) *Asupra conceptului de participare politică*, în J. Habermas, *Cunoaștere și comunicare*, Prefață și îngrijirea versiunii în limba română A. Marga, București: Politică, 33-88.

Marga, A. (2006) *Filosofia lui Habermas*. Iași: Polirom.

Mediafax.ro (2010) *Stenograme din dosarul SOV: Discuțiile cu șefii Realitatea și cu Nistorescu, Chirieac și Drăgotescu*, 18 octombrie 2010. Disponibil la <http://www.mediafax.ro/social/stenograme-din-dosarul-sov-discutiile-cu-sefii-realitatea-si-cu-nistorescu-chirieac-si-dragotescu-7490580>. Accesat în 14 aprilie 2013.